

بررسی نشانه‌های مشترک تصویری در عکاسی انقلاب اسلامی بر اساس الگوی پیرس

پویا زمانیان*

چکیده

انقلاب اسلامی ضمن باقی گذاشتن تأثیرات بسیار زیاد بر شیوه زندگی مردم، مسیر هنر و به‌خصوص عکاسی ایران را تغییر داد. آثار عکاسی درخور توجه بسیاری از سال‌های منتهی به انقلاب ۵۷ در دسترس هستند که با بررسی نشانه‌های تصویری موجود در آنها، می‌توان به اطلاعات مهمی در رابطه با طرز پوشش و آرایش مردم، وضعیت کوچه و خیابان و طرز برخورد و رفتار افراد در موقعیت‌های متفاوت از جمله بحران‌های اجتماعی، دست یافت. اینکه آیا بین نشانه‌های تصویری موجود در عکس‌ها اشتراکاتی وجود دارند یا خیر و آیا این اشتراکات معانی خاصی را به ذهن منتقل کرده و اگر می‌کنند چه معانی؟ و آیا می‌توان این نشانه‌ها را بر اساس نظریات نشانه‌شناسی پیرس بررسی کرد؟ جزء سؤالات اساسی این پژوهش هستند. در این پژوهش که به روش توصیفی تحلیلی و با جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و پایگاه‌های اطلاعاتی انجام شده، ضمن بررسی اجمالی نشانه‌شناسی، در منابع مکتوب، به شکل اختصاصی به نظریات پیرس پرداخته شده است. برای انجام این پژوهش، ۱۲۰ عکس بر اساس موضوع پژوهش، از ۶ عکاس ایرانی انتخاب شد و نشانه‌های تصویری موجود در این عکس‌ها که از کتاب‌های عکس و پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر جمع‌آوری شده بودند، بر اساس تقسیم‌بندی نشانه‌های پیرس، مورد بررسی قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند عکس‌های بر جای مانده، اشتراکات تصویری زیادی با هم داشته، بر اساس الگوی نشانه‌شناسی پیرس قابل تقسیم‌بندی هستند، تمام نشانه‌های موجود در عکس‌ها وجهی نمادین داشته و آگاهانه توسط عکاسان و به قصد تأثیرگذاری بیشتر، استفاده شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: نشانه‌شناسی، پیرس، عکاسی انقلاب، عکاسان انقلاب

در سال‌های انقلاب کار می‌کردند، می‌توان به افرادی چون؛ محسن شاندیز، هادی هراچی، مریم زندی، شاهرخ حاتمی، آلفرد یعقوب‌زاده و رعنا جوادی اشاره کرد.

نمادها در انقلاب اسلامی

در جریان انقلاب اسلامی، نمادها و نشانه‌هایی خلق شده که حامل معانی خاصی بودند. نمادها، به معنای نشانه یا کنش‌هایی بوده که قرار است بر اساس مجموعه هنجارها یا قراردادهای مشترکی، معنایی را به فردی دیگر انتقال دهند. از آنجا که نماد جایگزین چیز دیگری بوده، حامل معنا است، هر چند که میان نماد و آن چیز، پیوندی ضروری وجود ندارد. نماد در رویکرد نخست، حقیقتی وجودی و غیرقراردادی و در رویکرد دوم، تابع قراردادهای بشری است (ادگار و سچ ویک، ۱۳۸۷: ۸۵).

در سال‌های انقلاب، مراکز و آیین‌های مذهبی به همراه کاربری نمادهای شیعی از سوی روحانیون، ویژگی نمادین پیدا کرده و در بسیج سیاسی مردم، نقشی برجسته یافتند (استوار، ۱۳۹۶: ۲۰۴). این نمادها عمدتاً برگرفته از فرهنگ غنی اسلامی بوده و خواست مردم انقلابی را نشان می‌دادند. مردم به‌وسیله آنها، با هم در حال تبادل معنا و برقراری ارتباط بودند.

مهم‌ترین نمادهایی که در جریان انقلاب اسلامی خلق و به‌کار گرفته شده، به قرار زیر هستند:

۱. اسلام‌گرایی: یکی از دلایل مخالفت مردم و رهبران آنها با حکومت شاه، بی‌بندوباری و غرب‌گرایی در میان دربار و توده مرفه مردم بود. تأکید آیت‌الله خمینی و روحانیون، بر اشاعه دین اسلام در جامعه بود.
۲. عاشورا و فرهنگ عاشورایی: در نمادشناسی انقلاب، شاه تبدیل به یزید زمان شد و در مقابل، آیت‌الله خمینی وجهه‌ای حسینی یافت (حسینی مقدم، ۱۳۸۹: ۱۸۳).
۳. تکیه بر امامت: امامت، یکی از مهم‌ترین نشانه‌شناسی‌های شیعه محسوب می‌شود و تا زمانی که در جامعه تجلی پیدا نکند، راه برای ارتقای روحی و فکری و حتی دنیوی مردم بسته است (یاری، ۱۳۸۷: ۴۳۶).
۴. شهادت و شهادت‌طلبی: اعتقاد به اینکه کشته شدن در راه دین، انسان را به بهشت برده و جایگاهی والا می‌دهد، به مردم عادی شجاعت می‌داد که در مقابل ارتش شاه ایستادگی کنند (استوار، ۱۳۹۲).
۵. ظلم‌ستیزی: ظلم‌ستیزی، یکی از عناصر پایدار و نمادین شیعه است؛ مشخصه‌ای که به‌وضوح از فرهنگ عاشورایی در دل انقلاب ایران جای گرفته بود (استوار، ۱۳۹۲).

۵۰ در ایران بود، بیش از سایر هنرها توانست خود را در معرض دید قرار دهد. عکاسی تنها چند سال پس از ابداع در فرانسه، از طریق ناصرالدین شاه وارد ایران شد و توسط اطرافیان او و برخی از عکاسان خارجی که وارد دربار شده بودند، دنبال شد؛ اما به‌دلیل شرایط حاکم بر جو آن سال‌ها، نداشتن بستر فرهنگی مناسب و عدم آشنایی صحیح با این هنر، فعالیت ویژه و جریان‌سازی در این عرصه شکل نگرفت (همان) و تنها خارجی‌هایی چون هولتسر^۳، پشه^۴ و غیره توانستند در این زمینه نمونه‌های درخشانی بر جای بگذارند. عکاسان ایرانی با وجود نداشتن زمینه‌ای قوی در هنر عکاسی، توانستند بیشترین تأثیر را در دهه ۵۰ در شناساندن انقلاب به کشورهای دیگر داشته باشند. همچنین، آنها گنجینه‌ای گران‌بها از تصاویر تلاش پدران و مادران این سرزمین در بازسازی جامعه خود، برای نسل‌های بعد باقی گذاشتند.

در ابتدای انقلاب، عکاسان ایرانی که در شاخه مستند اجتماعی فعال بوده، هنوز در مراحل آغازین طی طریق می‌کردند. از معدود عکاسانی که در آن سال‌ها به‌خوبی توانستند در شاخه عکاسی مستند فعالیت کرده و شرایط جامعه را به تصویر بکشند، کاوه گلستان بود. گلستان با شروع انقلاب، به عکاسی گسترده از رویدادها دست زد و آثار خود را در تایم، تهران مصور و نشریات دیگر آن زمان به چاپ رساند (امیرفریاد، ۱۳۸۲). در سال‌های پیش از انقلاب، روزنامه‌نگاران خارجی و بزرگ‌ترین رسانه‌های آن زمان در ایران فعالیت داشتند. رسانه‌هایی مانند آسوشیتدپرس^۵، تایم^۶، آژانس‌های عکس مگنوم^۷، زیگما^۸ و غیره، از سوی عکاسان ایرانی نیز تصاویر زیادی تهیه کرده و به دفاتر خبری در سراسر دنیا می‌فرستادند؛ از جمله این افراد، می‌توان به کاوه کاظمی اشاره کرد. او، تصاویر خود از روزهای انقلاب را برای چاپ، به دفاتر نشریات خارجی ارسال می‌کرد. آثار او از سوژه‌های مختلف اجتماعی، در کشورهای دیگر نیز در مطبوعات معتبر دنیا به چاپ رسیده‌اند (URL: 1). عباس عطار، قربان خلیلی و بهمن جلالی، از دیگر عکاسان برجسته آن زمان بوده که توانستند تأثیرگذارترین تصاویر انقلاب اسلامی را در آن دوران ثبت کنند.

تعداد بسیاری از عکس‌هایی که در روزهای انقلاب تهیه شده، در سال‌های بعد به‌صورت کتاب‌های مستقل عکس، به شرح تصویری آن روزها پرداختند؛ از آن جمله، می‌توان به کتاب «انقلاب به روایت عکس‌های اکبر ناظمی» اشاره کرد. او منتخب آثار خود را که در مرکزی با عنوان «آرشیو بزرگ عکس و فیلم انقلاب اسلامی» گردآوری شده بود، در کتاب خود منتشر کرد (Ibid). از دیگر عکاسان برجسته‌ای که

یکی از اهداف اساسی انقلابیون، مبارزه با ظلم و ستم شاه بر مردم بود.

۶. نابودی مظاهر حکومت شاهنشاهی: در دین اسلام، فقیهان مسلمان همواره هنر مجسمه‌سازی را مردود شمرده‌اند. در گوشه و کنار شهرهای مختلف ایران و از همه مهم‌تر تهران، تمثال‌هایی از محمدرضا شاه و پدر او رضا شاه دیده می‌شدند که به مذاق انقلابی‌ها خوش نمی‌آمده و در روزهای پایانی انقلاب، بسیاری از آنها تخریب و به پایین کشیده شدند. نمادهای ساخته و پرداخته‌شده در انقلاب، مردم را پیش می‌برد تا با تکیه بر دین‌داری آنها بتواند به پیروزی برسد. این نمادها، به شکل عینی، در عکس‌های بر جای مانده از انقلاب اسلامی دیده می‌شوند.

بررسی و تفسیر نشانه‌ها در عکس‌های انقلاب

با توجه به نمادپردازی‌های انجام‌شده در انقلاب ایران و بررسی نشانه‌های مشترک موجود در عکس‌های متفاوتی که از عکاسان آن دوران به‌جا مانده و با بهره‌گیری از الگوی پیرس از دسته‌بندی نشانه‌ها، می‌توان نشانه‌های مشترک و تأثیرگذار در میان عکس‌ها را این‌گونه فهرست‌بندی کرد:

۱. زنان با پوشش اسلامی - در دوران پیش از انقلاب، رعایت

حجاب برای زنان اختیاری بود، ولی امام و روحانیون نزدیک به ایشان، بر حفظ حجاب و اشاعه مظاهر آن در جامعه تأکید داشتند. تصویر ۱ از بهمن جلالی و تصویر ۲ از کاوه کاظمی، زنان انقلابی را نشان می‌دهد که با پوشش حجاب در میان تظاهرکنندگان ظاهر شدند. پوشش چادر، نمود یا بازنمون است، حجاب داشتن و پوشیده بودن بدن، موضوع و این طرز تفکر که پوشیدن چادر به معنای اعتقاد عملی به دین اسلام است، تفسیر پوشش محسوب می‌شود. این پوشش، نشانه نمایه‌ای است. چادر، نمایه دین‌دار بودن است. همچنین پوشش چادر، نماد گرایش به اسلام و پیروی از دستورات دین در میان معترضین هم بود. بسیاری از افراد با اینکه اعتقادی به چادر نداشته، ولی برای همراهی معترضان از آن استفاده می‌کردند.

۲. تصاویر و عکس‌های آیت‌الله خمینی در دست مردم - در بسیاری از عکس‌های به‌جا مانده از انقلاب، تصاویر امام خمینی در دستان معترضین دیده می‌شوند؛ مثل تصویر ۳ از بهمن جلالی و تصویر ۴ از کاوه کاظمی. تصاویر امام در دستان مردم، بازنمون است. استفاده از آنها در دست معترضین، نشانه اعتراض به حکومت شاهنشاهی

تصویر ۱. اعتراض زنان با پوشش اسلامی، بهمن جلالی (2: URL)

بر روی دیوار، نشانه‌ای شمایی است؛ چرا که تصویر دست دقیقاً مشابه خود او بر روی سطحی ایجاد شده و از این جهت که نشانه وجود واقعی دست‌های خونین مبارزان است، نشانه‌ای نمایه‌ای نیز محسوب می‌شود. همچنین اثر دست‌های خونی بر روی دیوارهای شهر، یادآور نوعی چاپ است؛ از چاپ برای تکثیر استفاده می‌شود، پس مجدداً وجهی شمایی می‌یابد، اما چون یادآور تکثیر و زیاد شدن نیز بوده، پس اثر دست‌های خونی بر روی دیوارها یا سطوحی دیگر، نماد تکثیر مبارزانی دیگر در مقابل هر شهید از دست رفته است.

تصویر ۲. یکی از زنان در تظاهرات انقلاب با پوشش چادر و اسلحه به دست، کاوه کاظمی (URL: 3)

تصویر ۴. بنر امام در دست سربازان ارتش، کاوه کاظمی (URL: ۳)

بوده و پیروی از دستورات امام و پیشوا دانستن او در میان معترضین، تفسیر این نشانه محسوب می‌شود. تصویر امام که مشابه خود او است، نشانه‌ای شمایی بوده؛ اما می‌توان آن را نمادی از حضور حضرت امام در دل مردم و به یادآوری آن در اذهان و افکار انقلابیون هم محسوب کرد.

۳. دست‌های خون‌آلود مبارزان - در بسیاری از تصاویر، دست‌های مبارزان انقلابی، خون‌آلود هستند؛ مثل تصویر ۵ از جلالی یا تصویر ۶ از علی اکبر ناظمی. اثر خون بر روی دست مبارزان، یک بازنمون یا نمود است و این خون، به زخمی شدن یا شهید شدن ارجاع دارد و می‌توان این‌گونه تفسیر کرد که در راه رسیدن به آزادی، افرادی کشته و زخمی می‌شوند ولی خون آنها پایمال نشده و توسط دیگر مبارزین، راه آنها ادامه دارد. خون چون نشانه زخمی شدن است، نشانه‌ای نمایه‌ای محسوب می‌شود؛ اما در ادبیات کشور ما و همچنین برخی کشورهای دیگر، لاله و خون به‌عنوان نماد شهادت و شهادت‌طلبی نیز هستند. دست‌های خونی، به معنای خون ریخته‌شده شهیدان در راه حق بوده؛ پس وجود این دست‌ها در عکس‌ها، نشانه‌ای نمادین نیز محسوب خواهند شد.

۴. اثر دست‌های خونین بر روی دیوارها و سطوح - نقش دست بر روی دیوار که در تصاویر ۷ از عباس عطار و ۸ از کاوه گلستان به وضوح دیده می‌شود، بازنمون یا نمود است که موضوع آن به افرادی ارجاع می‌دهد که دست‌های آغشته با خون دوستان خود را بر روی دیوارها زده‌اند. تفسیر این حرکت، ثابت کردن این واقعیت تلخ است که این دست‌ها در خون به ناحق ریخته مبارزان زده شده و اثر آنها همه جا دیده می‌شود. اثر دست‌ها

تصویر ۳. مردم، عکس امام را در دست حمل می‌کنند، بهمن جلالی (URL: 4)

دوشادوش آنها در راهپیمایی‌ها با پوشش اسلامی چادر و از همه مهم‌تر اسلحه به دست، نمادی‌ترین شکل مبارزه را به تصویر می‌کشید؛ مثل تصویر ۱۰ از ناظمی. ۶. مشت‌های گره‌کرده - مشت برخواسته، بازنمون یا نمود است که موضوع آن، به حریف‌طلبی و تمایل به مبارزه اشاره می‌کند و تفسیر آن، آمادگی مردم عادی برای مبارزه کردن است. مشت گره‌کرده یا مشت افراشته، نمادی از هم‌بستگی اجتماعی و پشتیبانی است (Gibson, 2017)؛ همچنین، به‌عنوان درود نظامی برای بیان یگانگی و یکپارچگی، قدرت و توان، دفاع و جنبش‌های مقاومت،

تصویر ۶. دستان زن آغشته به خون هم‌زمان خود، علی اکبر ناظمی (URL: 4)

۵. وجود سلاح در دستان مردم عادی - اسلحه، نمود یا بازنمون است و موضوع آن، به مبارزه و جنگ ارجاع دارد؛ پس در حیطه نشانه‌های نمایه‌ای دسته‌بندی می‌شود. وقتی سلاح در دست مردم عادی قرار می‌گیرد، نماد به‌پا خواستن یک ملت است؛ همچنین، تصاویر نشان‌دهنده این بوده که بسیاری از اعضای ارتش خود را تسلیم معترضین کرده و سلاح‌های آنها در اختیار مردم عادی قرار داشتند. از نمونه‌های آن، می‌توان به تصویر ۹ از قربان خلیلی اشاره کرد. حضور پررنگ زنان که در فرهنگ ایران کمتر در اجتماع ظاهر می‌شدند در کنار مردان و

تصویر ۵. دستان یکی از معترضین، به خون زخمی‌ها آغشته است، بهمن جلالی (URL: 4)

تصویر ۸. اثر دست‌های آغشته به خون بر روی تکه‌ای مقوا که توسط معترضین حمل می‌شود، کاوه گلستان (URL: 6)

تصویر ۷. اثر دست‌های آغشته به خون بر روی دیوار، عباس عطار (URL: 5)

نمایه‌ای از بلند سخن گفتن مبارزین در زمان انقلاب است برای اینکه صدای خود را به گوش شاه رسانده و اعتراض خود را در خیابان‌ها و در کنار هم فریاد بزنند. این پریشانی و فریاد بلند، نماد مبارزه و اعتراض مردم نیز بود؛ تصویر ۱۳ از عطار و تصویر ۱۴ از خلیلی.

۸. دست‌های گره‌خورده بالای سر - دستان در هم فرورفته مردم در بالای سر آنها، بازنمون و نمود است. موضوع این دست‌های گره‌خورده، به همکاری و اتحاد اشاره کرده و این‌گونه تفسیر می‌شود که با همکاری و اتحاد، می‌توان

به‌کار گرفته می‌شود. مشت‌های برافراشته مردم در تصویر ۱۱ از کاظمی و تصویر ۱۲ از گلستان به‌صورت معناداری، نماد مبارزه و مقاومت هستند.

۷. دهان‌هایی باز که فریاد می‌زنند - صورت عصبانی با دهانی باز، بازنمون و نمود محسوب شده و موضوع آن، به عصبانیت افراد اشاره می‌کند و به معنای به انتها رسیدن صبر و تحمل و انفجار درون است. زمانی که انسان‌ها احساس کرده طرف مقابل صدای آنها را نمی‌شنود، حرف خود را فریاد می‌زنند. دهان باز و فریاد،

تصویر ۱۰. اسلحه در دست یک زن از مردم عادی، علی اکبر ناظمی (URL: 4)

تصویر ۹. حمل اسلحه توسط مردم عادی در کنار نیروهای ارتش، قربان خلیلی (URL: 7)

تصویر ۱۲. مشت‌های برافراشته مردم، نماد اعتراض، کاوه گلستان (URL: 6)

تصویر ۱۱. مشت‌های گره‌کرده مردم در خیابان، کاوه کاظمی (URL: 3)

تصویر ۱۴. مردم معترض در خیابان، قربان خلیلی (URL: 7)

تصویر ۱۳. دهان‌های باز مردم در حالی که فریاد می‌زنند، عباس عطار (URL: 5)

هر قدرتی را شکست داد و موفق بود. این گره خوردن، مفهومی کاملاً نمادین دارد و به معنای اتحاد برای رسیدن به پیروزی است؛ تصویر ۱۵ از ناظمی و تصویر ۱۶ از خلیلی. ۹. سرنگون کردن مجسمه شاه- یکی از مظاهر حکومت شاه، وجود مجسمه‌ها و تمثال‌های او در مناطق مختلف شهرهای بزرگ بود که بازنمون یا نمود محسوب می‌شود و موضوع آن، به شخص شاه و پدر او ارجاع دارد و به معنای این است که شاه و قدرت او در همه شهر، حاکم و مطلق است. بدیهی است مجسمه یک شخص که شبیه او است، خود به تنهایی یک نشانه شمایی محسوب می‌شود. معترضین در روزهای انقلاب با همکاری یکدیگر، این نمایه‌های خاندان پهلوی را به زیر می‌کشیدند. نابودی مجسمه‌ها تداعی‌کننده نابودی حکومت پهلوی در اذهان مردم بود و نشانه‌ای نمادین تلقی می‌شد؛ تصویر ۱۷ از گلستان و تصویر ۱۸ از ناظمی. ۱۰. آتش زدن تصاویر شاه و یا آلات لهو و لعب و موسیقی-

یکی از مهم‌ترین نمادهای حکومت پهلوی، عکس‌های محمدرضا شاه بود. آتش زدن نمادهای پهلوی، بازنمون است و به از بین بردن چیزی ناپاک اشاره دارد. تصویر شاه، نشانه‌ای شمایی از خود او بود. این نشانه، توسط مبارزین در آتش انداخته می‌شد. سوختن عکس در آتش در جایگاه یک نشانه نمایه‌ای، حاکی از نابودی مظاهر شاهنشاهی بود؛ اما آتش به‌طور نمادین، پاکی و طهارت را به ارمغان می‌آورد. آتش در دین زرتشت، مطهر و پاک‌کننده بوده است. انقلابیون در موارد بسیار، به خانه‌های فساد یا کاباره‌ها، مشروب‌فروشی‌ها و یا مراکز اسرائیلی و آمریکایی رفته و اموال و دارایی‌های موجود در آن مکان‌ها را نیز به آتش می‌کشیدند؛ مثل تصویر ۱۹ از کاظمی یا تصویر ۲۰ از خلیلی. ۱۱. وجود اعلامیه‌های امام به‌صورت کاغذ یا صوت- یکی از مهم‌ترین عوامل آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی به مردم در روزهای پرخفانی که شاه ایجاد کرده بود، رساندن

تصویر ۱۶. گرفتن دست‌ها بالای سر به نشان پیروزی، قربان خلیلی (URL: 7)

تصویر ۱۵. مشت کردن دست‌ها بالای سر، علی اکبر ناظمی (URL: 4)

تصویر ۱۸. واژگون کردن یکی از مجسمه‌های شاه توسط معترضین، علی اکبر ناظمی (URL: 4)

تصویر ۱۷. حمل مجسمه شاه که مردم آن را واژگون کردند، کاوه گلستان (URL: 6)

قابل مشاهده هستند.

۱۲. حس نوع‌دوستی و فرهنگ کمک و همیاری در بین ایرانیان، به نسبت بسیار قوی است. در تصاویر مختلف این دوره، می‌توان معترضین را دید که در حال کمک به زخمی‌ها در خیابان هستند. حمل زخمی‌ها و رسیدگی به آنها، بازنمون و موضوع آن، کمک و یاری‌رسانی است؛ به معنای اینکه مردم برای رسیدن به هدف بزرگ و پیروزی، به یکدیگر کمک می‌کنند. این فداکاری‌ها، نمادی از همدلی و یک‌صدایی مردم در مقابله با ظلم و ستم شاه بود. نمونه‌های موجود، در تصویر ۲۳ از جلالی و تصویر ۲۴ از خلیلی به‌خوبی قابل مشاهده هستند.

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل عکس‌ها

۱۱

تصاویر ثبت‌شده از مردم معترض در میان آتش و خون، توسط عکاسان انقلاب، دارای نشانه‌های تصویری مشترکی هستند که تکرار آنها در آثار اکثر هنرمندان، وجهی نمادین به عکاسی انقلاب می‌دهد. با توجه به بررسی ۱۲۰ عکس از

اطلاعیه‌ها و پیام‌های امام بود. این اعلامیه‌ها تک به تک به منازل انداخته می‌شد، برخی هم به دیوارهای میادین پر رفت‌وآمد شهر چسبانده می‌شدند. اعلامیه‌ها، بازنمون بودند که به وجود امام اشاره کرده و تفسیر آنها این بود که فرامین او در بین مردم پخش شده و مورد استقبال قرار گرفته‌اند. در برخی موارد نیز پیغام‌های صوتی امام از بلندگوهای مکان‌های عمومی برای مردم پخش می‌شدند. تمام این موارد، نمایه‌ای از وجود امام و راهنمایی‌های او بوده، اما ماهیت اصلی آنها، اطلاع‌رسانی و نماد آگاهی‌بخشی مردم برای مبارزه با ظلم و ستم بود. این نشانه‌ها، در تصاویر ۲۱ و ۲۲ از عطار و گلستان

تصویر ۱۹. آتش زدن اسناد جاسوسی و اموال میخانه‌ها در آتش، کاوه کاظمی (URL: 3)

تصویر ۲۰. سوزاندن وسایل موجود در خانه‌های فساد و میخانه‌ها و غیره، قربان خلیلی (URL: 7)

تصویر ۲۲. اعلامیه‌های امام روی دیوار، کاوه گلستان (URI: 6)

تصویر ۲۱. پخش اعلامیه امام از بلندگو برای مردم، عباس عطار (URL: 5)

آثار ۶ عکاس برجسته، می‌توان اشتراکات موجود در عکس‌ها را در جدول ۱ نشان داد.

با توجه به اطلاعات جدول ۱ و بررسی اشتراکات تصویری در عکس‌ها، آنچه که در تصاویر تمام عکاسان قابل مشاهده بوده، عکاسی از زنان با پوشش اسلامی در میان تظاهرکنندگان است؛ نمونه‌ای از اعتقاد عملی مردم به اسلامی که امام خمینی وعده آن را داده بود. پس از آن، مسلح شدن مردم عادی کوچه و بازار، جزء موضوعات پرتکرار بین عکس‌ها است. سپس، مشت‌های گره‌کرده مردم و آتش زدن تصاویر شاه قرار دارند. دست‌های خون‌آلود مبارزان، دهان‌هایی باز که فریاد می‌زنند و کمک به زخمی‌ها و هم‌نوعان، جزء موضوعات در رده‌های

بعدی هستند. اثر دست‌های خونین بر روی سطوح، دست‌های گره‌خورده بالای سر، اعلامیه‌های امام و سرنگون کردن مجسمه شاه، جزء موضوعاتی بوده که کمتر تکرار شده‌اند.

بعد از تعیین شدن مشخصه‌های مشترک در عکس‌ها، این نشانه‌های تصویری بر اساس الگوی پیرس دسته‌بندی شده و در جدول ۲ قرار گرفتند. به‌طور خلاصه، می‌توان این تقسیم‌بندی را در جدول ۲ نشان داد.

بدیهی است تمام عکس‌های بر جای مانده از انقلاب ۵۷؛ از آنجا که کپی از واقعیت صورت‌گرفته در مقابل دوربین بوده، یک نشانه شمایی هستند و باز بر اساس آموزه‌های پیرس؛ از آنجا که عکس، نمایه‌ای از اثر نور روی ماده حساس

تصویر ۲۴. کمک به زخمی افتاده در خیابان، قربان خلیلی (URL: 7)

تصویر ۲۳. کمک به مرد زخمی توسط مردم، بهمن جلالی (URL: 4)

جدول ۱. نشانه‌های تصویری مشترک در عکس‌ها

نشانه‌های بصری در عکس‌ها	گلستان	عطار	کاظمی	جلالی	ناظمی	خلیلی
زنان با پوشش اسلامی	*	*	*	*	*	*
تصاویر و عکس‌های امام در دست مردم			*	*		
دست‌های خون‌آلود مبارزان	*			*	*	
اثر دست‌های خونین بر روی سطوح	*	*				
وجود سلاح در دستان مردم عادی	*	*	*		*	*
مشت‌های گره‌کرده		*	*	*		*
دهان‌هایی باز که فریاد می‌زنند		*			*	*
دست‌های گره‌خورده بالای سر					*	*
سرنگون کردن مجسمه شاه	*				*	
آتش زدن تصاویر شاه	*	*			*	*
اعلامیه‌های امام	*	*				
کمک به زخمی‌ها و هم‌نوعان	*			*		*

(نگارنده)

زنان که بر اساس اعتقادات مذهبی پوشیده شده. اما تمام نشانه‌های موجود در عکس‌ها، دارای وجهی نمادین بوده و بسیاری مواقع تعمداً توسط تظاهرکنندگان مورد استفاده قرار گرفته و بر اساس فرهنگ و آداب و رسوم و دین حاکم بر جامعه، تجزیه و تحلیل شدند. بسیاری از نمادها نیز دارای معانی کلی‌تر بوده و در کشورهای دیگر نیز به همین شکل درک می‌شوند؛ مثل دست‌های گره‌خورده بالای سر، مشت‌های گره‌کرده، دست‌های خون‌آلود مبارزان، اثر دست‌های خونین بر روی دیوارها و سطوح و دهان‌هایی باز که فریاد می‌زنند. نشانه‌های نمادین گاه هر سه شکل نشانه‌ای پیرس را به خود گرفتند: شمایی، نمایه‌ای و نمادین؛ مثل آتش زدن تصاویر شاه یا اثر دست‌های خونین بر روی دیوارها و سطوح. بسیاری از آنها نیز، هم وجه نمایه‌ای دارند و هم نمادین.

نتیجه‌گیری

است، نشانه‌ای نمایه‌ای به حساب می‌آیند، اما فارغ از این نگرش، اطلاعات حاصل شده از جدول ۲ و بررسی موضوعات ثبت‌شده توسط عکاسان بر اساس سوژه‌ای که از آن عکاسی کرده، نشان می‌دهد که تنها ۳۳٪ از نشانه‌ها دارای وجهی شمایی هستند؛ سوژه‌هایی مثل آتش زدن تصاویر شاه، اثر دست‌های خونین بر روی دیوارها و سطوح، سرنگون کردن مجسمه شاه و تصاویر و عکس‌های امام در دست مردم. ۶۶٪ از موضوعات، دارای وجهی نمایه‌ای هستند، مثل؛ اعلامیه‌های امام که یادآور خود او بودند، سوزاندن تصویر شاه که در نتیجه منجر به از بین رفتن او می‌شود، دست‌های خون‌آلود مبارزان و همچنین اثر دست‌های خونین بر روی سطوح که نشان از خون ریخته‌شده و زخمی شدن افراد دارد، اسلحه که خواهی نخواهی نتیجه آن، مبارزه و جنگ است، فریاد انسان‌ها و مشت‌های گره‌کرده که بر اثر خشم و عصبانیت است و چادر

جدول ۲. دسته‌بندی نشانه‌های تصویری بر اساس الگوی پیرس

نماد	نمایه	شمایل	نشانه‌های بصری در عکس‌ها
*	*	*	زنان با پوشش اسلامی
*	*	*	تصاویر و عکس‌های امام در دست مردم
*	*	*	دست‌های خون‌آلود مبارزان
*	*	*	اثر دست‌های خونین بر روی دیوارها و سطوح
*	*	*	وجود سلاح در دستان مردم عادی
*	*	*	مشت‌های گره‌کرده
*	*	*	دهان‌هایی باز که فریاد می‌زنند
*	*	*	دست‌های گره‌خورده بالای سر
*	*	*	سرنگون کردن مجسمه شاه
*	*	*	آتش زدن تصاویر شاه
*	*	*	اعلامیه‌های امام
*	*	*	کمک به زخمی‌ها و هم‌نوعان

(نگارنده)

تصاویر باقی‌مانده از انقلاب اسلامی ایران، دارای ابعاد گسترده‌ای برای بررسی تأثیر و حضور این جنبش در میان افشار مختلف جامعه نبوده و تنها روایتی بصری از آنچه در خیابان‌های تهران و چند شهر دیگر رخ داده، هستند. حجم قلیلی از عکس‌ها را، شکستن شیشه بعضی از مغازه‌ها، درگیری میان مردم عادی با یکدیگر، دستگیری ساواکی‌ها یا شبه ساواکی‌ها و همچنین افرادی که دارای فساد اخلاقی بودند، به خود اختصاص می‌دهد. اما موضوعاتی هم بوده که در میان آثار همه عکاسان به‌وفور تکرار می‌شوند. این اشتراکات موجود میان عکس‌ها، مخاطب را به سمت سوژه‌هایی ثابت در عکس‌های انقلاب می‌برند؛ سوژه‌هایی مثل کمک به زخمی‌ها و هم‌نوعان، اعلامیه‌های امام، آتش زدن تصاویر شاه، سرنگون کردن مجسمه شاه، دست‌های گره‌خورده بالای سر، دهان‌هایی باز که فریاد می‌زنند، مشت‌های گره‌کرده، وجود سلاح در دستان مردم عادی، اثر دست‌های خونین بر روی دیوارها و سطوح، دست‌های خون‌آلود مبارزان، تصاویر و عکس‌های امام در دست مردم و زنان با پوشش اسلامی. تجزیه و تحلیل موضوعات مشترک بین عکس‌ها بر اساس الگوی نشانه‌شناسی پیرس، به ما نشان داد که سوژه‌ها در سه دسته نشانه‌های شمایی، نمایه‌ای و نمادین، قابل تقسیم‌بندی هستند. ۳۳٪ آنها دارای وجهی شمایی و ۶۶٪ دارای وجهی نمایه‌ای بوده و ۱۰۰٪ هم وجهی نمادین داشتند. جنبه نمادین نشانه‌ها، مشخصه بارزی بود که بیشتر جلب توجه می‌کرد. تمام نشانه‌ها نمادین بودند؛ نمادهایی که بسیاری از آنها در تمام انقلاب‌ها مشترک بوده و نشان‌دهنده تلاش زنان و مردانی هستند که در کنار هم با پوشش اسلامی و فریاد زنان بر اساس آموزه‌های رهبر خود، نمودهای سلطنت را نابود کرده و از خون به ناحق ریخته‌شده یاران خود، توشه‌ای برای مبارزه با حکومت ساختند. تکرار نمادها در میان آثار عکاسان، ثابت می‌کند سوژه‌ها آگاهانه و به قصد تأثیرگذاری بیشتر توسط آنها گرفته شده‌اند. عکس‌ها، تنها ثبت لحظات زودگذر از شور و هیجان حوادث سال‌های دهه ۵۰ نبوده و اهداف سیاسی خاصی را دنبال کرده؛ اهدافی که با همکاری مردم، روحانیون، عکاسان و غیره در بهمن ۵۷ محقق شدند.

پی‌نوشت

1. Charles Sanders Peirce
2. Ferdinand de Saussure
3. Ernst Hoeltzer
4. Luigi Pesce
5. Associated Press
6. TIME
7. Magnum Agency
8. Zigma Agency

منابع و مأخذ

- احمدی، بابک (۱۳۹۲). *حقیقت و زیبایی*. چاپ بیست و ششم، تهران: مرکز.
- امیرفریار، فرخ (۱۳۸۲). به یاد کاوه گلستان. *مجله جهان کتاب*، (۱۶۹).
- ادگار، اندرو و سچ ویک، پیتر (۱۳۸۷). *مفاهیم بنیادی نظریه‌های فرهنگی*. ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی، چاپ دوم، آگه.
- استوار، مجید (۱۳۹۲). فصلنامه سیاست. *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، ۴۲ (۴)، ۳۹-۲۳.
- _____ (۱۳۹۶). *انقلاب اسلامی و نبرد نمادها*. چاپ اول، تهران: نگاه معاصر.
- باغبان ماهر، سجاد و شجاعی، شیوا (۱۳۸۹). زبان تصویر در قاب نشانه‌ها. *مجله منظر*، ۲ (۶)، ۶۴-۶۲.
- جلالی، رضا (۱۳۹۵). تولد عکاسی خبری در بحبوحه انقلاب اسلامی. ۲۸ دی ماه ۱۳۹۵، روزنامه شرق، ۲۸.

- چندلر، دانیل (۱۳۸۷). **مبانی نشانه‌شناسی**. ترجمه مهدی پارسا، چاپ دوم، تهران: سوره مهر.
- حسینی مقدم، محمد (۱۳۸۹). کاربرد آینده‌پژوهی در علوم سیاسی با تکیه بر روش تحلیل لایه لایه علت‌ها. *فصلنامه علمی پژوهشی رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، (۲۳)، ۱۸۳.
- دیانت، فرشته (۱۳۹۶). بررسی اهمیت نشانه‌شناسی در عکس‌های مفهومی. *مجله مبانی نظری هنرهای تجسمی*، ۲(۲).
- ساسانی، فرهاد (۱۳۸۹). **معناکاوی: به سوی نشانه‌شناسی اجتماعی**. چاپ دوم، تهران: علم.
- سجودی، فرزانه (۱۳۹۵). **نشانه‌شناسی کاربردی**. چاپ سوم، تهران: علم.
- سونسون، گوران (۱۳۸۷). **نشانه‌شناسی عکاسی در جستجوی نمایه**. ترجمه مهدی مقیم‌نژاد، چاپ دوم، تهران: علم.
- فرخاد رسولی، آیدا (۱۳۹۷). "خوانش نشانه‌شناختی عکس‌های تاریخی انقلاب ۵۷ از منظر آرای رولان بارت (عکس‌های عباس عطار)". پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهش هنر. تبریز: دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- کامران، افسانه (۱۳۹۲). نشانه‌های بارتی، به‌کارگیری رهیافت نشانه‌شناسی بارت در تحلیل عکس. *ماهنامه سوره اندیشه*، (۵۸)، ۶۹.
- مقیم‌نژاد، مهدی (۱۳۹۳). **عکاسی و نظریه**. چاپ اول، تهران: سوره مهر.
- مهدی‌زاده، علیرضا (۱۳۹۵). تحلیل و خوانش عکس بر مبنای ابزارهای تحلیلی رویکرد نشانه‌شناسی. *دوفصلنامه علمی ترویجی پژوهش هنر*، سال ششم (۱۲).
- نجومیان، امیرعلی (۱۳۸۶). از نشانه‌شناسی تا واسازی عکس. *پژوهشنامه فرهنگستان هنر*، (۵)، ۹۹-۱۱۶.
- یاری، محمد جواد (۱۳۸۷). **پرسمان انقلاب اسلامی**. چاپ اول، تهران: وثوق.
- Barthes, R. (1982). **Camera Lucida: Reflections on Photography**. New York: Hill and Wang.
- Geertz, C. (1983). **Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology**. New York: Basic Books.
- Gibson, M. (2017). **Every Movement Needs a Symbol**. Enter The Wisconsin Fist of Solidarity <https://newsfeed.time.com/every-movement-needs-a-symbol-enter-the-wisconsin-fist-of-solidarity> (Retrieved 9 February, 2020).
- Hoopes, J. (1991). **Peirce on signs: writing on semiotic by Charles sanders peirce**. The University of North Carolina press.
- Moore, E. (1972). **Charles S. Peirce**. The Essential Writing Harper and Row Publishers.
- URL 1: <https://www.mehrnews.com/news> (access date: 1398/05/19).
- URL 2: <https://camera-austria.at/en/ausstellungen/bahman-jalali-2> (access date: 1398/05/19).
- URL 3: <http://www.kavehkazemi.com/> (access date: 1398/05/19).
- URL 4: <https://nooriato.com> (access date: 1398/05/19).
- URL 5: <http://www.abbas.site> (access date: 1398/05/19).
- URL 6: <http://www.kavehgolestan.org/#/page/1> (access date: 1398/05/19).
- URL 7: <https://chiilick.com> (access date: 1398/05/19).

Received: 2019/10/12

Accepted: 2020/01/08

Investigating Common Visual Symbols in Photography of the Islamic Revolution based on Pearce's Pattern

Pouya Zamanian*

1

Abstract

The Islamic revolution, has remained very influential on people's lifestyle, changed the path of art and especially the photography of Iran. There are many photographs from the Revolution which by examining their visual cues, important information can be found on how people dress, and the street situation and how people behave in different situations, including social crises. The main questions of this study include: Are there any commonalities between the visual cues in the photos, and whether these commonalities convey certain meanings, and if so what meanings and can these symptoms be examined based on Pierce's semiotics? This research has been done by descriptive analytical method and data was collected by using library resources and databases, in addition to studying semiotics, in written sources, it was specifically devoted to Pierce's ideas. To conduct this research, 120 photographs were selected based on the research topic from 6 Iranian photographers and the image cues in these photographs were analyzed based on the distribution of Pierce's signs. Findings of the research show that the remaining images share a lot of things. According to Pierce's semiotic pattern, they can be divided and all signs in the pictures are symbolic and have been deliberately used by photographers to further influence.

Keywords: Semiotics, Pierce, Photography of the Revolution, Revolution Photographer

---

*Instructor, Art Faculty, Payam Noor University of Isfahan, Isfahan, Iran. pouyazamanian@yahoo.com